УДК 347

Лаговська Наталія Валеріївна –
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCIDID: 0000-0002-1732-2351

Nataliya V.Lagovska –
candidate of legal sciences, associate professor,
associate Professor of the Department of Civil Law and Procedure
Educational and Scientific Institute of Law
State Tax University
(79 b, Severnaya Street, Irpin, 08200, Ukraine)

Любовець Дар'я Олегівна –
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCIDID: 0009-0007-4299-4794

Daria O. Liubovets –
a graduate of the first (bachelor) level of higher education
Educational and Scientific Institute of Law
State Tax University
(79 b, Severnaya Street, Irpin, 08200, Ukraine)
ORCIDID: 0009-0007-4299-4794

Фірскіна Крістіна Максимівна –
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID ID: 0009-0000-2963-6326

Kristina M. Firskina –
a graduate of the first (bachelor) level of higher education
Educational and Scientific Institute of Law
State Tax University
(79 b, Severnaya Street, Irpin, 08200, Ukraine)
ORCID ID: 0009-0000-2963-6326

Звичаї, як джерело права в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну

У статті проаналізовано роль звичаїв як джерела права в умовах повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

Досліджено теоретичні аспекти правового звичаю, його значення в сучасному українському праві та вплив воєнного стану на правозастосування. У статті розглянуто питання адаптації правових норм, заснованих на звичаях, до екстремальних умов військових дій, а також специфіку використання правових звичаїв в таких сферах, як військове право, волонтерська діяльність і гуманітарні операції.

Особлива увага приділяється аналізу правових актів та міжнародних стандартів, що регулюють застосування звичаїв як джерела права в умовах воєнного конфлікту. Проведено дослідження викликів і

перспектив розвитку звичаєвого права в Україні, зокрема в контексті захисту прав людини та забезпечення правопорядку в умовах війни.

Автори зробили висновок, що в умовах війни звичаєве право може стати важливим інструментом для вирішення конфліктів і підтримання соціального порядку на локальному рівні, особливо у громадах, які залишаються ізольованими або позбавленими державного контролю; допоможе зміцнити місцеве самоврядування; сприяти зміцненню національної самосвідомості через відродження традицій і культурних норм, що сприяє підтримці морального духу суспільства та його готовності до спротиву агресії.

Автори притримуються думки, що вичаєві норми можуть бути інтегровані в законодавство на локальному рівні, особливо у питаннях, що стосуються земельних відносин, спадщини або суспільних відносин у громадах, що допоможе зберегти правову різноманітність регіональних та етнічних спільнот; стати основою для відновлення легітимності правової системи на місцях, що дозволить громадянам брати участь у правовому регулюванні на локальному рівні та підвищить правосвідомість та довіру до правосуддя.

Ключові слова: *звичай, воєнний стан, правозастосування, військове право, волонтерська діяльність, гуманітарні операції.*

N.V. Lagovska, D.O. Liubovets, K.M. Firskina Customs as a Source of Law in the Conditions of a Full-Scale Russian Invasion of Ukraine

The article analyzes the role of customs as a source of law in the conditions of Russia's full-scale invasion of the territory of Ukraine.

The theoretical aspects of legal custom, its importance in modern Ukrainian law and the influence of martial law on law enforcement are studied. The article examines the issue of adapting legal norms based on customs to the extreme conditions of military operations, as well as the specifics of the use of legal customs in such areas as military law, volunteering and humanitarian operations.

Special attention is paid to the analysis of legal acts and international standards regulating the application of customs as a source of law in the conditions of a military conflict. A study of the challenges and prospects for the development of customary law in Ukraine, in particular in the context of the protection of human rights and the provision of law and order in conditions of war, was conducted.

It is noted that despite the significant number of scientific publications devoted to customs as a source of civil law, they were mostly written in peacetime and do not take into account the peculiarities of the adaptation of the legal system of Ukraine to the conditions of a full-scale military invasion.

The authors concluded that in conditions of war, customary law can become a tool for resolving conflicts and maintaining the social regime at the local level, especially in communities that remain isolated or deprived of state control; will help strengthen local self-government; contribute to the strengthening of national self-awareness through the revival of traditions and cultural norms, which contributes to the maintenance of the moral spirit of society and its readiness to resist aggression.

The authors are of the opinion that behavioral norms can be integrated into legislation at the local level, especially in matters related to land relations, inheritance or social relations in communities, which will help preserve the legal diversity of regional and ethnic communities; to become the basis for restoring the legitimacy of the legal system on the ground, which will allow citizens to participate in legal regulation at the local level and increase legal awareness and trust in justice.

Keywords: *custom, martial law, law enforcement, military law, volunteering, humanitarian operations.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії на територію України створило нові виклики для правової системи нашої держави. В умовах військового стану постало питання ефективного застосування права, що базується на звичаях, зокрема в умовах відсутності чіткого законодавчого регулювання нових суспільних відносин. Звичаї, як невід'ємна частина правової культури, відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку та захисту прав людини в умовах війни, що вимагає глибокого аналізу та розробки пропозицій щодо подальшого вдосконалення правових механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звичаї, як специфічне джерело права стали предметом наукового дослідження ряду як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема таких як: І. Грозовського, Л. Кушинської, П. Рабіновича, Р. Хачатурова, П. Чубинського та інших.

Невирішені раніше проблеми. Не зважаючи на достатню кількість наукових публікацій присвячених темі нашого дослідження, звертаємо увагу, що вони були написані в мирний час та не розкривають особливості адаптації правової системи України до умов повномасштабного воєнного вторгнення. Звичаї, як джерела права, відіграють важливу роль у регулюванні нових суспільних відносин, що виникають під час війни, особливо коли законодавство не встигає швидко реагувати на зміни. Їх дослідження є важливим для забезпечення правопорядку та захисту прав людини в умовах воєнного конфлікту.

Метою наукової статті є комплексне дослідження звичаїв як джерела права під час воєнного конфлікту, зокрема їх впливу на правову систему України та можливості вдосконалення їх правозастосування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу.

Звичаї протягом історії людства відігравали значну роль у регулюванні суспільних відносин. Вони виникали органічно, в процесі тривалого співіснування людей, і відображали загальновизнані правила поведінки, що сформувалися в конкретній спільноті. З розвитком державності та права звичаї не втратили свого значення, а набули статусу одного з джерел права.

Правовий звичай є однією з найдавніших форм регулювання суспільних відносин, є неписаним правилом поведінки, яке виникає у результаті тривалої, загальноприйнятої та повторюваної практики окремої спільноти. Його застосування базується на визнанні та дотриманні даного правила як обов'язкового, навіть якщо воно не було формально закріплене у законодавчих актах – визначає П. Рабінович[1]. Правові звичаї історично передували писаним законам і часто слугували основою для формування перших правових норм. Вони залишаються актуальними і в сучасних правових системах, особливо у сферах, де законодавство не забезпечує повного регулювання або де держава визнає важливість традиційного правопорядку.

Основними характеристиками правового звичаю є його тривале використання, загальне визнання у спільноті та відповідність принципам права і справедливості. Зазвичай правові звичаї застосовуються там, де відсутні формальні законодавчі норми, але для їх визнання важливо, щоб вони не суперечили чинному законодавству. В українській правовій системі, хоча правовий звичай може використовуватись як джерело права в окремих випадках, зокрема у цивільних та сімейних правовідносинах. У Цивільному кодексі України (ст. 7) передбачено, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, якщо це не суперечить умовам договору або чинному законодавству[2]. Звичаї господарського обороту часто використовуються у комерційній практиці, особливо у міжнародних торговельних угодах. У сімейному праві ми часто застосовуємо звичаї у вигляді обрядів, які регулюють внутрішні сімейні відносини та взаємодію між родичами. Якщо звертатись до міжнародних правовідносин, то тут звичаї можуть бути застосовані, якщо сторони не домовилися іншим чином, або якщо це передбачено міжнародними договорами.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, істотно вплинуло на всі сфери суспільного життя, зокрема й на правозастосування. Актуальні виклики війни змусили адаптувати правову систему країни до умов, які швидко змінюються, і розробляти нові підходи до забезпечення правопорядку, дотримання прав людини та справедливого правосуддя в умовах збройного конфлікту. З одного боку, основним джерелом регулювання стають закони та правові акти, прийняті для захисту національної безпеки, мобілізації ресурсів, а також управління кризовими ситуаціями. З іншого боку, у такі часи традиції та звичаї беруть на себе важливу роль щодо збереження соціальної стабільності, підтримки суспільного порядку та взаємодопомоги.

Звичаї набувають особливого значення в сферах, де формальне законодавство не завжди може ефективно регулювати певні відносини або дії. Наприклад:

Волонтерство та взаємодопомога. Традиції взаємопідтримки та солідарності,

закріплені у звичаях українського народу, активно проявляються у волонтерському русі, який став важливою частиною допомоги армії та постраждалим. Ця соціальна активність ґрунтується на звичаєвих нормах і є реакцією суспільства на виклики війни.

– *Воєнні традиції*. Звичаї, що стосуються військової честі, взаємодопомоги та моральних принципів, також відіграють важливу роль у сучасних умовах, формуючи моральний дух військовослужбовців та цивільного населення, забезпечують культурну та етичну основу для боротьби за незалежність та територіальну цілісність України.

– *Відносини у громадах*. У кризових ситуаціях місцеві звичаї можуть регулювати питання самоорганізації громад для захисту, підтримки одне одного та спільного управління ресурсами. Особливо це стосується малих громад на прифронтових територіях.

Система кримінальної юстиції отримала значне навантаження через збільшення кількості воєнних злочинів, злочинів проти державної безпеки та терористичних актів. У зв'язку з цим, державні органи, зокрема прокуратура, Національна поліція та Служба безпеки України, були вимушені реорганізувати свої підходи до розслідування та притягнення до відповідальності за злочини, що пов'язані з воєнними діями. Важливим аспектом стала співпраця з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний кримінальний суд (далі МКС), Ради Європи, ООН та іншими міжнародними правозахисними інституціями. Україна активно звертається до МКС для розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, що сталися на території України.

Війна загострила потребу у суспільній згуртованості та співпраці, і в цьому контексті звичаї стають важливим соціальним інструментом. Водночас, правова система України продовжує працювати у напрямку забезпечення верховенства права, навіть у складних умовах війни, що також вимагає перегляду деяких правових норм для швидшого й ефективнішого реагування на виклики[3].

Адаптація правових норм, заснованих на звичаях, до умов війни нерозривно пов'язана з системою військового права. Ці норми не лише відображають історично сформовані традиції ведення бойових дій, але й тісно переплітаються з сучасним законодавством, яке регулює збройні конфлікти. Військове право та правові звичаї є важливою складовою правового регулювання під час збройних конфліктів, адже вони визначають норми поведінки учасників бойових дій і сприяють дотриманню гуманності навіть в умовах війни. Поєднуючи нормативно закріплені правила з історично усталеними традиціями, ці норми формують етично-правову базу для військових операцій, захисту цивільних осіб, поводження з військовополоненими та регулювання військової дисципліни.

Військове право, як вітчизняна галузь права, достатньо молода, концепція якої на сьогодні лише будується, виходячи із сучасних умов . Саме тому зміст та її виклики є одними із найбільш актуальних та обговорюваних в суспільстві, як з точки зору правової організації захисту Батьківщини так і побудови правової демократичної держави в якій би в повній мірі були захищені права і свободи людини[4]. Основними міжнародними документами, що регулюють військове право є Женевська та Гаазька конвенції та протоколи до них. Ці документи встановлюють правила, що спрямовані на обмеження насильства під час збройних конфліктів і захист тих, хто не бере участі у бойових діях. Ключовою метою військового права є мінімізація шкоди для цивільного населення та забезпечення певного рівня гуманності в умовах воєнних дій. Воно також регулює використання певних видів зброї, визначає, які об'єкти та особи є законними цілями під час бойових дій, а які підлягають захисту. Це право стає особливо важливим у контексті сучасних збройних конфліктів, де технології та військові засоби швидко розвиваються, а також виникають нові виклики для міжнародного правопорядку.

Взаємодія військового права та правових звичаїв формує основу для етичного та правового регулювання в умовах війни. Однак не менш важливу роль у забезпеченні стабільності й гуманітарної допомоги відіграє волонтерська діяльність, яка також значною мірою спирається на правові звичаї. Ці традиції допомоги та підтримки, що існують у суспільстві, стають критично важливими під час війни, коли потреба у швидкій та ефективній допомозі зростає.

Волонтерська діяльність в умовах збройного конфлікту є невід'ємною частиною

соціальної підтримки та допомоги постраждалим, забезпечуючи гуманітарні потреби військових і цивільного населення. З огляду на її важливість, волонтерство не тільки стало широко поширеною практикою, але й вимагає правового регулювання та узгодження з традиційними морально-етичними нормами, що сформувалися в суспільстві. Волонтерство – унікальне явище, яке не знає кордонів і не залежить від рівня матеріального достатку[5]. Правові звичаї, які є відображенням багатовікових принципів людяності та солідарності, відіграють важливу роль у формуванні сучасної волонтерської діяльності. В умовах війни волонтерство в Україні набуло безпрецедентного масштабу, адже десятки тисяч людей об'єдналися для допомоги армії, постраждалим від бойових дій, а також для забезпечення медичної, продовольчої та психологічної підтримки. При цьому правові звичаї та неписані правила взаємодії в таких ситуаціях відіграють вирішальну роль.

Основними елементами цих звичаїв є добровільність, безкорисливість, солідарність та етичне ставлення до допомоги, що ґрунтуються на загальноприйнятих принципах людяності. Добровільність волонтерства, заснована на звичаєвих нормах, означає, що люди діють за власною ініціативою, без примусу, керуючись прагненням допомогти іншим. У багатьох культурах звичаї добровільної допомоги існували з давніх часів, формуючи міцні традиції солідарності та підтримки під час криз і лих. В умовах війни ці звичаї стають основою організації волонтерського руху, який мобілізує населення для швидкого реагування на гуманітарні виклики. Безкорисливість є ще однією важливою рисою волонтерської діяльності, що базується на правових звичаях. Допомога надається без очікування фінансової чи іншої винагороди, що відповідає моральним нормам багатьох суспільств. В умовах збройного конфлікту ця характеристика особливо цінна, адже волонтери часто жертвують власними ресурсами, часом і здоров'ям, щоб допомогти іншим, навіть ризикуючи власним життям. Солідарність як принцип, закріплений у звичаєвому праві, проявляється через готовність людей об'єднуватися та діяти спільно заради досягнення спільної мети. У воєнний час цей принцип проявляється в координації зусиль між різними волонтерськими організаціями, громадськими ініціативами та державними структурами для забезпечення ефективного розподілу допомоги та ресурсів. Традиція взаємодопомоги, що сформувалася в суспільстві, слугує основою для цієї співпраці.

Крім того, волонтерська діяльність значною мірою спирається на етичні норми, які регулюють взаємини між волонтерами та тими, кому надається допомога. Правові звичаї в цьому контексті передбачають дотримання принципів гуманності, конфіденційності, поваги до гідності людини та неприпустимості дискримінації на основі будь-яких ознак. Ці етичні засади допомагають підтримувати високий рівень довіри та поваги між волонтерами та громадою, що є критично важливим у кризових умовах. Хоча правові звичаї не є формалізованими у вигляді нормативних актів, вони фактично впливають на волонтерську діяльність, надаючи їй морального обґрунтування. Водночас зростаюча роль волонтерів в умовах війни викликає потребу в їх правовому захисті та законодавчому регулюванні їхньої діяльності. Так, в Україні було ухвалено низку законів, які надають волонтерам офіційний статус та захищають їхні права, зокрема в питаннях надання гуманітарної допомоги, збору коштів і медичної підтримки[6].

Таким чином, волонтерська діяльність у воєнний час, хоча й керується правовими звичаями, потребує сучасних законодавчих механізмів для ефективної та безпечної роботи. Поєднання звичаєвих норм і правових інструментів дозволяє створити стійку основу для підтримки населення в надзвичайних ситуаціях, зберігаючи баланс між етикою, ефективністю та законністю дій волонтерів.

Застосування звичаєвого права в умовах збройного конфлікту є досить складним питанням, яке потребує глибокого аналізу. Для того щоб всебічно проаналізувати звичаї під час військового стану, розглянемо нормативно-правову базу яка їх регулює:

- ***Женевські конвенції*** 1949 року про захист жертв війни та Додаткові протоколи до них є основою міжнародного гуманітарного права та встановлюють правила поведінки під час збройних конфліктів. Вони складаються з норм, щодо захисту цивільних осіб, поранених, військовополонених. На даний час не існує

жодної норми Женевської конвенції, яку б не порушила росія по відношенню до цивільного населення України: вони вбивають, знищують цивільну та промислову інфраструктуру, застосовують психологічні та і фізичні тортури до військовополонених, тримають їх в неналежних умовах, порушують право на отримання медичної допомоги та листування.

- ***Римський статут*** Міжнародного кримінального суду визначає міжнародні злочини, а саме злочини війни та злочини проти людяності, за які можуть бути притягнуті до відповідальності особи, що беруть участь у збройних конфліктах. Зауважимо, що у зв'язку з збройним конфліктом між Україною та рф, остання відкликала свій підпис під Римським статутом.

- ***Європейська конвенція з прав людини***. 16 вересня 2022 року росію виключили із складу Ради Європи. На даний момент на дозвіл чекають понад 17 тисяч скарг проти росії..

- ***Загальна декларація прав людини***, що складається із 30 статей, та врегульовує невід'ємні права людини, наразі, повністю ігнорується росією, яка порушує права українського народу на протязі трьох років, вбиває мирне населення та руйнує їх домівки.

- ***Звичаєве міжнародне право*** сформувалось протягом багатьох поколінь і носить обов'язковий характер.

Отже, вивчення звичаїв міжнародного права є важливим, воно допомагає краще оцінювати законність дій під час збройних конфліктів і сприяє захисту прав людини. Незважаючи на відсутність єдиного кодифікованого документа, що вичерпно визначає всі норми звичаєвого права, існує ряд загальновизнаних принципів і критеріїв, які допомагають встановити існування та зміст таких норм [7].

Аналізуючи міжнародне звичаєве право, ми хотіли б виділити ряд його принципів і критеріїв[8]:

1. практика застосування звичаю повинна бути стабільною та тривалою;
2. доведення існування звичаю може бути складним процесом, який вимагає детального аналізу та доказування;
3. звичаєве право є динамічним, може змінюватися в залежності від ситуації;
4. можливі випадки коли звичаї суперечать нормам міжнародних договорів;
5. звичай має бути поширеним серед значної кількості держав.

Звичаєве право, як система правових норм, що базується на традиціях, має важливе значення для регулювання соціальних відносин, збереження національної ідентичності та зміцнення самоврядування місцевих органів влади та влади в цілому.

В ході війни звичай відіграє особливу роль, в умовах, коли державні органи відсутні на окупованих територіях чи в зонах бойових дій. В таких випадках державні органи можуть звертатися до звичаєвих норм для вирішення конфлікту, забезпечення порядку та захисту своїх інтересів. Водночас війна створює нові виклики для розвитку звичаєвого права, так як з одного боку відбувається руйнування традиційних соціальних зв'язків, а з іншого потреба адаптуватись до нових реалій, включаючи військові дії, волонтерську діяльність, внутрішнє переміщення осіб та евакуацію[9].

Викликами розвитку звичаєвого права в Україні під час воєнних дій стали:

- *Руйнування соціальних зв'язків, масове внутрішнє переміщення осіб*. Звичаєве право базується на сталих соціальних структурах, де звичаї передаються з покоління в покоління. В умовах війни руйнування сталих громад може призвести до зникнення звичаїв певної громади, регіону;

- *Правова невизначеність на окупованих і прифронтових територіях*. На окупованих територіях, або в зонах активних бойових дій державні органи управління можуть бути заморожені, а офіційна правова система - недоступною. На цих територіях звичаєве право може стати основним регулятором суспільних відносин, що унеможливлюють зробити окупанти, які намагаються нав'язати власні закони;

- ***Конфлікт із військовим правом***. У військовий час законодавство та правові норми, що стосуються війни, стають жорсткішими. Введення воєнного стану, запровадження режиму надзвичайного стану та суворі правові вимоги щодо мобілізації, безпеки та економіки можуть вступати в конфлікт із звичаєвими нормами, що базуються на співпраці місцевих

органів. Це створює напругу між традиційним правом і необхідними державними заходами для забезпечення обороноздатності країни;

- ***Зміна правових потреб населення***. Війна змінює структуру суспільних відносин та правові потреби громадян. Так, питання власності, спадщини чи трудових відносин стають менш актуальними на фоні виживання, безпеки та збереження життя. Звичаєве право, яке регулює такі соціальні аспекти, виявляється неготовим до швидкої трансформації та нових потреб, пов'язаних з війною;

- ***Втрата правової спадщини на зруйнованих територіях***. Війна руйнує не тільки матеріальну інфраструктуру, але й культурну та правову спадщину. Знищення архівів, історичних документів і руйнація традиційних укладів життя призводить до того, що важливі аспекти звичаєвого права можуть бути втрачені назавжди.

Отже, звичаєве право в умовах війни в Україні стикається з багатьма викликами, такими як руйнування соціальних структур, правова невизначеність та конфлікт із військовими законами. Проте війна також відкриває нові можливості для адаптації звичаєвого права до військових умов, його відродження в громадах та інтеграції в правову систему після війни. Воно може стати важливим інструментом у відновленні соціальних зав'язків, зміцненні національної ідентичності та сприянні відбудові держави.

На нашу думку, слід приділити належну увагу перспективами розвитку звичаєвого права під час війни і ними повинні стати:

- ***Адаптація звичаєвого права до нових умов***. В умовах війни звичаєве право може стати важливим інструментом для вирішення конфліктів і підтримання соціального порядку на локальному рівні, особливо у громадах, які залишаються ізольованими або позбавленими державного контролю.

- ***Звичаєве право може стати основою для відродження та реконструкції громад*** після війни, особливо в сільських місцевостях та на деокупованих територіях, де відновлення звичаїв і традиційних норм допоможе зміцнити місцеве самоврядування.

- ***Посилення громадянської ідентичності та національного духу***. Під час війни консолідується національна ідентичність, звичаєве право може сприяти зміцненню національної самосвідомості через відродження традицій і культурних норм, що сприяє підтримці морального духу суспільства та його готовності до спротиву агресії.

- ***Звичаєві норми можуть бути інтегровані в законодавство на локальному рівні***, особливо у питаннях, що стосуються земельних відносин, спадщини або суспільних відносин у громадах, що допоможе зберегти правову різноманітність регіональних та етнічних спільнот.

- ***Звичаєве право може стати основою для відновлення легітимності правової системи на місцях***, що дозволить громадянам брати участь у правовому регулюванні на локальному рівні та підвищить правосвідомість та довіру до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів: Край, 2008. 224 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон Українивід16.01.2003 р. №435-IV: станом на 26червня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення 10.10.2024).

3. Актуальні проблеми приватного права: навчальний посібник / кол. авт.: І. В. Чеховська, Ю. Ю. Рябченко, В. А. Миколаєць та ін.; Державний податковий університет. Ірпінь, 2024. 306 с.

4. Військове право: підручник / за ред. І.М. Коропатніка, І.М. Шопіної. К.: Алерта, 2019. 648 с.

5. Рудницька О. П., Магась-Демидас Ю. І. Застосування Норм Міжнародного Гуманітарного Права Органами Регіональних Систем Захисту Прав Людини. *Kyiv Law Journal*. 2022. № 2. С. 194–199.

6. Мосейкін О. С., Грушко М. В. Застосування Норм Міжнародного Гуманітарного Права У Збройному Конфлікті В Україні: Окремі Аспекти. *Правничий Часопис Донецького Національного Університету Імені Василя Стуса*. 2021. № 2. С. 53–63.

7. Pylypenko V. The application of the rules of international humanitarian law to international and non-international armed conflicts in the context of armed crimes. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. No. 3. P. 317–323.

8. Яворська О.С. Звичаєве право як соціальний регулятор цивільних відносин. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. Вип. 2. С. 129–137.

9. Письменна О. Порушення Норм Міжнародного Права Під Час Збройної Агресії рф Проти України: Загальні Засади Застосування. *Modern Engineering And Innovative Technologies*. 2022. № 20-03. С. 48–53.

References:

1. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy. Lviv: Krai, 2008. 224 s.

2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainyvid16.01.2003 r. №435-IV: stanom na 26chervnia 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (data zvernennia 10.10.2024).

3. Aktualni problemy pryvatnoho prava: navchalnyi posibnyk / kol. avt.: I. V. Chekhovska, Yu. Yu. Riabchenko, V. A. Mykolaiets ta in.; Derzhavnyi podatkovyi universytet. Irpin, 2024. 306 s.

4. Viiskove pravo: pidruchnyk / za red. I.M. Koropatnika, I.M. Shopinoi. K.: Alerta, 2019. 648 s.

5. Rudnytska O. P., Mahas-Demydas Yu. I. Zastosuvannia Norm Mizhnarodnoho Humanitarnoho Prava Orhanamy Rehionalnykh System Zakhystu Prav Liudyny. *Kyiv Law Journal*. 2022. № 2. S. 194–199.

6. Moseikin O. S., Hrushko M. V. Zastosuvannia Norm Mizhnarodnoho Humanitarnoho Prava U Zbroinomu Konflikti V Ukraini: Okremi Aspekty. *Pravnychyi Chasopys Donetskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni Vasylia Stusa*. 2021. № 2. S. 53–63.

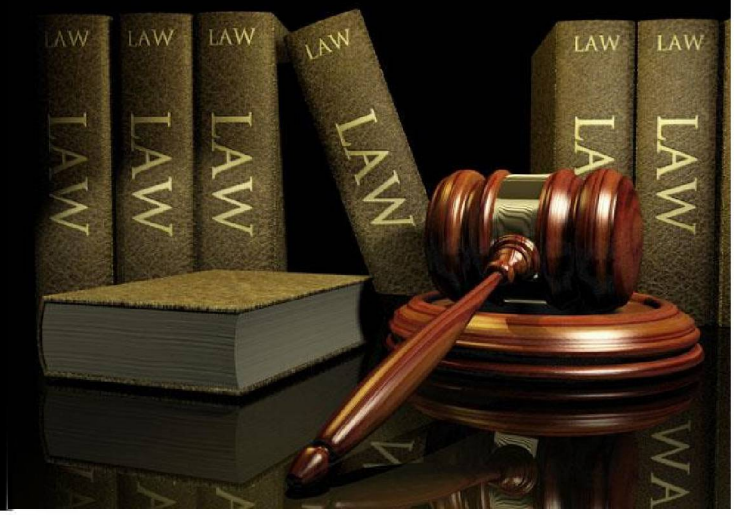
7. Pylypenko V. The application of the rules of international humanitarian law to international and non-international armed conflicts in the context of armed crimes. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. No. 3. P. 317–323.

8. Yavorska O.S. Zvychaieve pravo yak sotsialnyi rehuliator tsyvilnykh vidnosyn. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna*. 2013. Vyp. 2. S. 129–137.

9. Pysmenna O. Porushennia Norm Mizhnarodnoho Prava Pid Chas Zbroinoi Ahresii rf Proty Ukrainy: Zahalni Zasady Zastosuvannia. *Modern Engineering And Innovative Technologies*. 2022. № 20-03. S. 48–53.

ISSN 2409-6415

Електронне науково-практичне фахове видання

2025 / № 130

Журнал східноєвропейського права

(Протокол № 3 від 08 жовтня 2013 року)
Включено до Переліку наукових фахових видань України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.04.2014 № 455)
ISSN 2409-6415
Журнал східноєвропейського права внесений до HeinOnline

Проблематика: висвітлення результатів фундаментальних та прикладних наукових досліджень, дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з актуальних проблем становлення та прагматичного розвитку східноєвропейського права в умовах глобалізаційних викликів

Галузь науки: юридичні науки

Періодичність: щомісячно

Головний редактор: Мосьондз Сергій Олександрович, доктор юридичних наук, професор, виконуючий обов'язки ректора ПВНЗ «Університет сучасних знань»

Відповідальний секретар: Соколан Тетяна Сергіївна, кандидат юридичних наук

Члени редколегії: **Мельник Роман Сергійович,** доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка **Янчук Артем Олександрович,** доктор юридичних наук, професор, державний секретар, Міністерство охорони здоров'я, **Кузьменко Оксана Володимирівна,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», **Личенко Ірина Олександрівна**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу, Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», **Чорна Вікторія Григорівна,** доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права і процесу, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», **Губанова Тамара Олексіївна,** доктор юридичних наук, професор, директор, Приватний вищий навчальний заклад «Фінансово-правовий коледж», **Книш Сергій Володимирович,** кандидат юридичних наук, юрисконсульт, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, **доктор Егле Білевічюте,** член Комісії з розгляду адміністративних спорів Литви, професор Університету Миколаса Ромеріса, (Вільнюс, Литва), **доктор Тома Бірмонтієн,** професор Лабораторії правосуддя, Лабораторії прав людини юридичного факультету Інституту публічного права Університету Миколаса Ромеріса, (Вільнюс, Литва), **доктор Агне Тваронавічієн,** Лабораторія соціальних технологій, Лабораторія посередництва та сталого розв'язання конфліктів юридичного факультету Інституту публічного права Університету Миколаса Ромеріса (Вільнюс, Литва)

Адреса редакції: вул. Велика Васильківська, 57/3, м. Київ, Україна, 03150

Тел.: +38 (063) 758 57 24
E-mail: easternlaw.ua@gmail.com
Сайт: http://easternlaw.com.ua

(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 15.04.2014 No. 455)
ISSN 2409-6415
The Journal of Eastern European Law is included in HeinOnline

Issue: lighting the results of basic and applied research, dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences on current issues of establishment and pragmatic development of Eastern European law within globalization challenges

Branch of science: jurisprudence

Frequency: monthly

Editor in Chief: Mosondz Serhii Oleksandrovych, doctor of juridical sciences, professor, acting rector of the Private Higher Educational Establishment "The University of Modern Knowledge"

Secretary in Charge: Sokolan Tetiana Serhiivna, candidate of juridical sciences

Members of the editorial board: **Melnyk Roman Serhiiovych,** doctor of juridical sciences, professor, head of the Department of Administrative Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, **Yanchuk Artem Oleksandrovych,** doctor of juridical sciences, professor, state secretary, the Ministry of Health, **Kuzmenko Oksana Volodymyrivna,** doctor of juridical sciences, professor, professor of the Department of theory and history of law at the State Higher Educational Establishment "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", **Lychenko Iryna Oleksandrivna,** doctor of juridical sciences, head of the Department of Civil Law and Procedure at the Training and Scientific Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University, **Chorna Viktoriia Hryhorivna,** doctor of juridical sciences, associate professor, associate professor of the Department of Administrative Law and Proceeding at the State Higher Educational Establishment "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", **Hubanova Tamara Oleksiivna,** doctor of juridical sciences, professor, director at the Private Higher Educational Establishment "Financial and Law College", **Knysh Serhii Volodymyrovych,** candidate of juridical sciences, legal counsel, Lesya Ukrainka Eastern European National University, **Dr. Eglė Bilevičiute,** member at Lithuania Administrative Disputes Commission, professor at the Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania), **Dr. Toma Birmontien,** professor at Justice Laboratory, Human Rights Laboratory of Faculty of Law of Institute of Public Law, Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania), **Dr. Agne Tvaronaviciene,** Social Technologies Laboratory, Mediation and Sustainable Conflict Resolution Laboratory of Faculty of Law, Institute of Public Law of Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania).

Address of the editorial office: 57/3 Velyka Vasylkivska Street, Kyiv, 03150, Ukraine

Tel.: +38 (063) 758 57 24
E-mail: easternlaw.ua@gmail.com
Website: http://easternlaw.com.ua

ЗМІСТ

Дорошенко Л.М. Право на вихід учасника з юридичної особи корпоративного типу……..9

Кириченко О.А. Інноваційне розуміння мегагенезису еволюції цивілізації людства та юриспруденції (правології, антиделіктології) як основи правової держави гуманізму……....19

Новицький А.М., Новицька Н.Б. Міжнародні стандарти та практика у сфері адвокатської діяльності та самоврядування……...34

Проневич О.С. Догматико-правові засади протидії мобінгу (цькуванню) у сфері публічної служби……41

Пузирний В.Ф. Кримінальна відповідальність за податкові правопорушення в Україні: особливості застосування……..57

Стрельченко О.Г., Доценко О.С., Стрельченко К.А. Адміністративно-правові засади діяльності публічної адміністрації у сфері проведення судово-медичних експертиз та надання парамедичної допомоги у воєнний та повоєнний періоди……62

Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Булик І.Л. Адміністративно-правові засади формування державної політики: поняття та особливості……...71

Хатнюк Ю.А., Середа В.В. Діяльність поліцейського офіцера громади у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки на поліцейській дільниці……..78

Щербакова Н.В. Руйнувати – не будувати або негативний вплив від скасування Господарського Кодексу на економічний правопорядок в Україні……..86

Андрущенко І.Г. Правове забезпечення ґендерної рівності в Україні та перспективи її подальшого розвитку……...101

Бондар В.В., Федіна Н.В., Чорномаз О.Б. Загальна характеристика суб'єктів, що здійснюють заходи, які спрямовані на запобігання та протидію домашньому насильству.....108

Грабар Н.М. Послуги як особливий об'єкт цивільних прав ……...118

Крупко Я.М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків ……...122

Лаговська Н.В., Любовець Д.О., Фірскіна К.М. Звичаї, як джерело права в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну……127

Омельчук Л.В., Лупай А.С. Проблемні питання тримання під вартою як запобіжного заходу ……...135

Руснак Л.М., Ковач Я.В. Правове регулювання робочого часу медичних працівників в Україні……..143

Сухицька Н.В. Об'єкти самочинного будівництва в нотаріальній практиці – сьогодення ……...152

Шевчук Г.В. Міжнародно-правова характеристика взаємодії органів правопорядку з органами публічної адміністрації щодо забезпечення національної безпеки та оборони України……158

Швець Н.М., Пархоменко А.П. Штучний інтелект в трудових відносинах: можливості та виклики……165

Арапін Ю.М. Підвищення ефективності публічного адміністрування ринку зерна як напрям забезпечення продовольчої безпеки країни……...174

Гайдай С.С. Проблеми охорони та раціонального використання земельних ресурсів в Україні……..179

Голубенко Т.В. Юридична природа, поняття та сутність принципу відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, у цивільному судочинстві України……185

Золотарьова О.І. Міжнародний досвід та національні виклики у подоланні домашнього насильства: правові та соціальні аспекти.....194

Мусієнко А.О. Становлення та розвиток правового регулювання питань безпеки та оборони у ЄС у період з 1951 до 2007 років……203

Омаров У.М. Економічна політика держави як механізм взаємодії держави та бізнесу: правовий аспект……214

Печора К.В. Методи та форми взаємодії державних органів, що забезпечують публічне адміністрування торгівлі валютними цінностями в Україні……222

Тимків І.В. Сутність, мета та задачі архітектурно-будівельного контролю та нагляду в Україні……..227